

Huoltoriitaoikeudenkäynnin ja follo-sovittelun vertailua lapsen näkökulmasta

Liisa Sahlström

Johdon assistenttityö ja kielet

<p>Tekijä tai tekijät Liisa Sahlström</p>	<p>Ryhmätunnus tai aloitusvuosi 2011</p>
<p>Raportin nimi Huoltoriitaoikeudenkäynnin ja follo-sovittelun vertailua lapsen näkökulmasta</p>	<p>Sivu- ja liitesivumäärä 37 + 1</p>
<p>Opettajat tai ohjaajat Sampo Mielityinen</p>	
<p>Tämä opinnäytetyö käsittelee lapsen asemaa huoltoriidan aikana. Lapsen asemaa tutkitaan vertailemalla huoltoriitaoikeudenkäyntiä sekä asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua (ns. follo-malli). Vertailu toteutetaan lapsen näkökulmasta olennaisten kysymysten avulla. Työn tavoitteena on löytää näiden kahden menettelyn osalta vastaukset lapsen kannalta tärkeimpiin kysymyksiin.</p> <p>Työ koostuu johdannon lisäksi viidestä pääluvusta. Luvussa 2 kerrotaan yleistietoa huoltoriidoista tuomioistuimessa sekä käydään läpi huollon määräytymisen mahdollisuudet. Luvussa 3 kerrotaan oikeudenkäynnistä lapsiasioissa. Osiossa käydään läpi lapsiasiooikeudenkäynnin erityispiirteitä, oikeudenkäynnin vaiheita ja sosiaalitoimen ja oikeudenkäyntiavustajien rooleja. Suomessa vuonna 2006 käyttöön otettua tuomioistuinsovittelua, follo-mallia ja -kokeilua sekä sen etuja ja ongelmia käsitellään luvussa 4.</p> <p>Luvussa 5 keskitytään lapsen asemaan erossa. Follo-sovittelua ja huoltoriitaoikeudenkäyntiä vertaillaan neljän eri kysymyksen avulla: millaiset ovat lapsen olosuhteet prosessin aikana ja sen jälkeen, mikä on lapsen mielipiteen painoarvo, miten lasta kuullaan ja kuinka hyvin lapsen etu toteutuu. Lopuksi pohditaan vielä menetelmien eroja ja yhtäläisyyksiä sekä lapsiasioiden tulevaisuutta.</p> <p>Tämä tutkimustyyppinen opinnäytetyö toteutettiin vuoden 2014 tammikuun ja lokakuun välisenä aikana.</p>	
<p>Asiasanat Lapsen asema, huoltajuuskiistat, sovittelu, vaihtoehtoinen riidanratkaisu</p>	

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Työn tavoitteet ja menetelmät	1
1.2	Taustaa	2
2	Huollon määräytyminen ja huoltoriidat tuomioistuimissa.....	4
2.1	Huollon määräytyminen	4
2.2	Yleistä huoltoriidoista	6
2.3	Tilastoja.....	6
3	Oikeudenkäynti lapsiasioissa.....	7
3.1	Lapsiasiaoikeudenkäynnin erityispiirteet	7
3.2	Oikeudenkäynnin vaiheet	7
3.2.1	Kirjallinen valmistelu.....	7
3.2.2	Valmisteluistunto	9
3.2.3	Pääkäsittely	10
3.3	Huoltoselvitys ja sosiaalitoimen rooli	10
3.4	Avustajien rooli oikeudenkäynnissä.....	11
4	Lasta koskevan asian sovinnollinen ratkaiseminen.....	13
4.1	Tuomioistuinsovittelu	13
4.2	Sovittelun vaiheet	13
4.2.1	Tuomioistuinsovittelun malli ja peruspiirteet	15
4.2.2	Tuomioistuinsovittelun käyttöönotto	15
4.3	Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu eli ns. Follo-malli	16
4.3.1	Kokeilu Suomessa	17
4.3.2	Kokeilun toteuttaminen.....	17
4.3.3	Tuomarin ja asiantuntija-avustajan roolit kokeilussa	18
4.3.4	Kokeilun tulokset	20
5	Follo-sovittelu ja huoltoriitaoikeudenkäynti lapsen näkökulmasta.....	21
5.1	Yleistä lapsen psykologisesta asemasta erossa.....	21
5.2	Lapsen olosuhteet prosessin aikana ja sen jälkeen.....	21
5.3	Lapsen mielipiteen painoarvo	22
5.4	Lapsen kuuleminen	24

5.4.1	Lapsen kuulemisen edellytykset	24
5.4.2	Kuulemisen toteutus	26
5.4.3	Kuulemisen riskit	28
5.5	Lapsen edun toteutuminen	29
6	Yhteenveto	31
6.1	Pohdinta ja johtopäätökset	31
6.2	Opinnäytetyöprosessin arviointi	32
	Lähteet	34
	Liitteet	38
	Liite 1. Lyhenteet	38

1 Johdanto

1.1 Työn tavoitteet ja menetelmät

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan lapsen asemaa huoltoriitaprosessin aikana. Lapsen asemaa tarkastellaan sekä huoltoriitaoikeudenkäynnissä että asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa (ns. follo-mallissa). Työn kohteena ei ole lapsen huollon määräytymistä koskeva aineellinen sääntely sinänsä, vaan menettelyt, joissa huoltoratkaisuja tehdään. Työssä ei myöskään tarkastella elatus- ja tapaamisoikeussääntelyä.

Työn tavoitteena on vertailla huoltoriitaoikeudenkäyntiä sekä follo-mallia lapsen näkökulmasta. Menettelyjä vertaillaan seuraavien kysymysten avulla:

- Millaiset ovat lapsen olosuhteet prosessin aikana ja sen jälkeen?
- Mikä on lapsen mielipiteen painoarvo?
- Miten lasta kuullaan?
- Kuinka hyvin lapsen etu toteutuu?

Aihe, varsinkin follo-malli, on ollut viimeaikoina laajalti esillä mediassa. Kolmevuotinen asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu valituissa kärjäoikeuksissa päättyi vuoden 2013 lopussa. Tulokset follo-kokeilusta olivat myönteisiä – sovintoon päästiin valtaosassa kokeiluun tulleista jutuista, ja lisäksi follo-sovittelu oli oikeudenkäyntiin verrattuna nopeampaa ja edullisempaa. Toukokuun 2014 alussa astui voimaan lakimuutos, jonka perusteella asiantuntija-avusteinen sovittelumenettely laajeni kaikkiin Suomen kärjäoikeuksiin. (Oikeusministeriö 2014.)

Opinnäytetyön luvussa 2 käsitellään huollon määräytymistä ja huoltoriitoja tuomioistuimessa. Luvussa käydään läpi huollon määräytymisen mahdollisuudet ja kerrotaan huoltoriitojen määrästä ja niiden yleisestä luonteesta. Oikeudenkäynnistä lapsiasioissa kerrotaan luvussa 3, jossa käsitellään aluksi lapsiasiaoikeudenkäyntiin liittyviä erityispiirteitä, kuten lapsen edun turvaamista ja sovinnon edistämistä. Luvussa käydään läpi myös oikeudenkäynnin vaiheet ja lopuksi kerrotaan vielä sosiaalitoimen ja avustajien roolista lapsiasiaoikeudenkäynnissä.

Luku 4 keskittyy lasta koskevan asian sovinnolliseen ratkaisemiseen. Luvun alussa kerrotaan Suomessa vuonna 2006 käyttöön otetusta, tuomarin johdolla ja oikeudenkäynnistä ulkopuolella tapahtuvasta tuomioistuinsovittelusta. Luvussa 4.2 kerrotaan tuomioistuinsovitteluun pohjautuvasta asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelumenettelystä, eli follo-mallista.

Follo-mallin ja huoltoriitaoikeudenkäynnin vertailu esitetään luvussa 5. Työn kuudennessa luvussa kerrotaan tutkimuksen perusteella tehdyt johtopäätökset ja arvioidaan opinnäytetyöprosessia.

Tutkimusmenetelmänä on käytetty laadullista tutkimusta, eli tutkimusta varten on analysoitu kirjallisia ja sähköisiä lähteitä sekä lainsäädäntöä. Keskeisinä lähteinä ovat toimineet muun muassa vaihtoehtoisen konfliktinratkaisun ja sovittelun asiantuntijan, Kaijus Ervastin kirja tuomioistuinsovittelusta, Oikeusministeriön loppuraportti follo-kokeilun tiimoilta sekä lapsioikeudellisiin asioihin erikoistuneen tuomari Anna-Kaisa Aaltosen kirja lapsioikeudesta ja lapsen oikeudesta tuomioistuimissa. Sekä Ervasti että Aaltonen tunnetaan sovittelumyönteisinä asiantuntijoina. Keskeisenä oikeuslähteenä on toiminut laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, jäljempänä LHL).

1.2 Taustaa

Norjan Indre Follon – kaupungissa aloitettiin 1990-luvun lopulla projekti, jossa kokeiltiin psykologisen alan asiantuntijan käyttöä avustajana huoltoriitaoikeudenkäynnissä. Norjalaisessa menettelyssä asiantuntijaa käytettiin kuitenkin oikeudenkäynnissä, eikä sovittelussa kuten Suomessa. (Oikeusministeriö 2013b, 47.) Follo-projektin päätyttyä Norjan lapsilakia muutettiin, ja uudistuksen myötä lapsiasioissa alettiin järjestää follo-mallia hyödyntävä valmisteluistunto ennen oikeudenkäyntiä. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1156–1157.) Norjan lapsi- ja tasa-arvoministeriön (Barne- og likestillingsdepartementet) keräämien tietojen mukaan uudet säännökset koettiin pääosin myönteisiksi, mutta vastaajat painottivat myös ongelmien olemassaoloa. (Koch 2008, 4–5.)

Tärkeänä lähtökohtana tämän tutkimuksen tekemiseen on toiminut myös oikeudellistuminen, eli oikeusnormien kehittyminen ja laajentuminen uusille yhteiskunnan osaluille. Oikeudellistumisen myötä monet oikeudesta erilliset asiat, kuten perhesuhteet ja

lapsen etu, tulevat säännellyksi oikeudellisesti. Tämä voi vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen. Oikeudellistuminen voi tarkoittaa myös konfliktien "ulkoistamista" oikeusjärjestelmälle. Tällöin vanhempien ei tarvitse itse käsitellä konfliktia tai ratkaista sitä kaikkien osallisten tarpeiden mukaisesti. (Nylund 2010, 1167–1169.)

2 Huollon määräytyminen ja huoltoriidat tuomioistuimissa

2.1 Huollon määräytyminen

LHL:n 3 §:n mukaisesti lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt joille huolto uskotaan. Lapsen huoltajat vastaavat yhdessä huoltoon kuuluvasta päätöksenteosta ja muista tehtävistä, ellei toisin säädetä tai määrätä. Huolto päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai avioituu ennen sitä.

Huoltajan tehtävä on turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi, ja tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoitoon, kasvatukseen ja asuinpaikkaan liittyvistä asioista. Ennen lasta koskevaa päätöksentekoa huoltajan tulee keskustella lapsen kanssa, jos se on mahdollista lapsen iän ja kehitystasoon nähden. Huoltajan tulee myös päätöstä tehdessään kiinnittää huomiota lapsen mielipiteeseen ja toiveisiin. (LHL 4 §.)

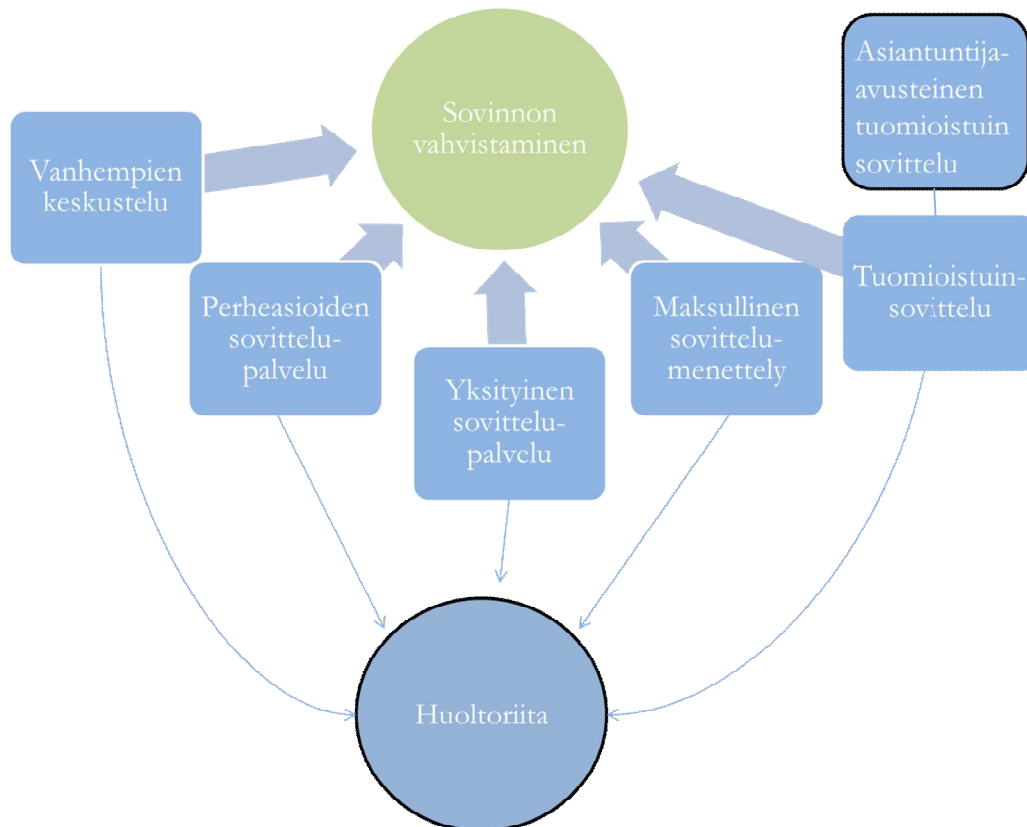
Lapsen huoltajien määräytymiselle on erilaisia perusteita. Ensinnäkin huoltajat voivat määräytyä lapsen syntymän perusteella, eli keskenään avioliitossa lapsen syntyessä olevat vanhemmat ovat kumpikin huoltajia. Jos vanhemmat eivät ole avioliitossa, lapsen äiti on huoltaja. Jos taas toinen vanhemmista on lapsen huoltaja yksin ja vanhemmat menevät keskenään naimisiin, tulee myös toisesta vanhemmasta lapsensa huoltaja. (LHL 6 §.)

Jos vanhemmat eroavat, heille on tarjolla useita mahdollisuuksia ratkaista lapsen huolto sovinnollisesti (kuvio 1). Ensinnäkin he voivat tehdä sopimuksen lapsensa huollosta LHL:n 7 §:n mukaisesti. Tällöin vanhemmat voivat sopia lapsen huollon uskomisesta molemmille vanhemmille yhteisesti (yhteishuoltajuus) tai yksin toiselle vanhemmalle (yksinhuoltajuus). Sopimuksen tulee olla kirjallinen ja se vahvistetaan sosiaalilautakunnassa tai tekemällä yhteinen hakemus tuomioistuimeen (LHL 8 §). Toiseksi, vanhemmat voivat käyttää sovinnollisen ratkaisun saavuttamiseksi perheasioiden sovittelupalvelua. Perheasioiden sovittelupalvelu on avioliittolain (234/1929) 20 ja 22 §:n mukainen kunnallinen palvelu, johon voivat osallistua kaikki perheenjäsenet. Kolmanneksi, vanhemmat voivat hakeutua lapsiasioissa yksityisen sektorin piiriin, esimerkiksi parisuhde- ja perheterapeutille.

Oikeuden piiristä vanhempien käytettävissä ovat asianajajan johdolla tapahtuva, erillinen, maksullinen sovittelumenettely sekä vuonna 2006 Suomessa käyttöön otettu tuomioistuinsovittelu. Tuomioistuinsovittelussa oikeudenkäynnistä erillinen asia voidaan ottaa soviteltavaksi riidan osapuolen tai osapuolten hakemuksesta riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011, jäljempänä TuomSovL) annetun lain nojalla. (Oikeusministeriö 2013b, 15–16.) Tuomioistuinsovitte-
 telussa sovittelijana toimii TuomSovL:n 5 §:n mukaisesti asiaa käsittelevän tuomiois-
 tuimen tuomari.

Kuviosta 1 nähdään, että edellä mainituissa menettelyissä saavutettu sovinto vahvistetaan sosiaalilautakunnassa. Jos sovittelumenettelyjen avulla ei kuitenkaan päästä sovintoon, on vanhempien viimeisenä vaihtoehtona tuoda erimielisyydet ratkaistavaksi tuomioistuimelle. Tällöin tuomioistuin voi päättää yhteishuoltajuudesta, yksinhuoltajuudesta tai, erittäin painavasta syystä, lapsen huollon uskomisesta yhdelle tai useammalle henkilölle vanhempien ohella. (LHL 9 §.)

Kuvio 1. Lapsen huollon ratkaiseminen

2.2 Yleistä huoltoriidoista

Perheen määritelmä on muuttunut LHL:n säätämisen jälkeen, mutta lakia on voitu käyttää nykypäivänäkin yleisluontoisuutensa takia. LHL antaa kuitenkin yleensä vain oikean suunnan asioiden ratkaisemiselle, jonka vuoksi tuomioistuimien rooli lapsioikeuden kehittämisessä on suuri. Lapsen huoltoasiat ovat monimutkaisia, sillä mukana ovat taloudelliset, juridiset, sosiaaliset ja psykologiset kysymykset. Asiantuntemusta tarvitaan siis usein monilta ammattialoilta, jonka seurauksena voi kehittyä ristiriitoja tai väärinkäsityksiä. (Aaltonen 2009, 15–17.)

Oikeusministeriön (2013b, teoksessa Auvinen 2006, 254–259) mukaan huoltoriidat voidaan luokitella kolmeen eri tyyppiin. Noin puolet huoltoriidoista on tasapeliiriitoja, joissa vanhemmat ovat huoltajuuskyvyiltään tasaiset. Toiseksi eniten on psykososiaalisia riitoja, joissa toisella tai kummallakin vanhemmalla on ilmennyt esimerkiksi mielenterveyshäiriöitä tai päihteiden käyttöä. Patologisten riitojen osuus huoltajuuskiistoista on noin 10 prosenttia. Nämä ns. high conflict -riidat ovat pitkäaikaisia ja syvälle ulottuvia.

2.3 Tilastoja

Vuonna 2013 Suomessa päättyi noin 13 700 avioliittoa (Tilastokeskus 2014, 2). Vanhempinsa avioeron kokee Suomessa vuosittain noin 30 000 lasta. Vanhempien tekemiä sopimuksia lapsen huollosta vahvistettiin vuonna 2013 sosiaalilautakunnissa lähes 34 000 kappaletta, joista 93 prosentissa sovittiin yhteishuollosta, kuudessa prosentissa yksinhuollosta äidille ja vajaassa yhdessä prosentissa yksinhuollosta isälle. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2014, 1.) Suurimmassa osassa eroista (noin 90 %) vanhemmat sopivat lapsensa asioista yksimielisesti ja sosiaalilautakunta vahvistaa tehdyn sopimuksen, mutta osa jää kuitenkin erimielisiksi ja päättyy hakemaan ratkaisua tuomioistuimesta. (Oikeusministeriö 2013b, 14.) Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyjä riita-asioita oli vuonna 2012 noin 420 000, joista 1590 oli perheoikeudellisia asioita (Tilastokeskus 2013, 4).

3 Oikeudenkäynti lapsiasioissa

3.1 Lapsiasiaoikeudenkäynnin erityispiirteet

Eroja tavallisen riita-asiaoikeudenkäynnin ja lapsiasiaoikeudenkäynnin välillä on paljon. Yksi huoltoriitojen erityispiirre verrattuna muihin riita-asioihin on se, että asia koskee lasta ja siten liittyy lasten perus- ja ihmisoikeuskeskusteluun. Lisäksi lasta koskevien asioiden käsittelystä ja ratkaisemisesta on olemassa niin kansallisia kuin kansainvälisiäkin sopimuksia. (Salminen 2013, 845.) Lapsiasiaoikeudenkäynnissä tärkeintä on aina turvata lapsen etu, koska LHL:n 1 §:n mukaisesti lapsen huollon on turvattava lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä lapsen ja hänen vanhempiensa väliset myönteiset ja läheiset ihmissuhteet.

Huolto-oikeudenkäynneissä täytyy myös huolehtia käsittelyn joutuisuudesta. Aaltonen (2009, 18, 145) toteaa, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen mukaan lapsen huoltoasiat "tulee tuomioistuimessa käsitellä erityisen joutuisasti". Huoltoriidoissa on myös keskeistä huolehtia puolueettomuudesta ja sovinnon edistämisestä. Sovinnon edistämisellä tarkoitetaan oikeudenkäymiskaaren (4/1734, jäljempänä OK) 5 luvun 26 §:n mukaista tuomioistuimen pyrkimystä saada aikaan sovinto asianosaisten välillä.

3.2 Oikeudenkäynnin vaiheet

3.2.1 Kirjallinen valmistelu

Jos vanhemmat eivät pääse sopuun lapsen huoltoon koskevassa asiassa, asia joudutaan saattamaan tuomioistuimelle ratkaistavaksi. Riita-asia tulee OK:n 5 luvun 1 §:n mukaisesti vireille kirjallisella hakemuksella. Lasta koskeva vaatimus voidaan esittää joko liitännäisvaatimuksena avioerohakemuksen yhteydessä tai avioeroprosessista erillisenä hakemuksena, eli ns. varsinaisiasiana. (Aaltonen 2009, 137.) LHL:n 14 §:n mukaan hakemuksen voivat tehdä lapsen vanhemmat joko yhdessä tai erikseen, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta.

Haastehakemus on koko oikeudenkäynnin perusta. Haastehakemuksessa kantajan tulee kertoa vaatimuksensa ja sitoa ne lainkohtaan tai säännökseen. Haastehakemuksessa

olevien vaatimusten tulee olla selkeitä ja yksilöityjä, jotta tuomioistuin ja vastapuoli ymmärtävät mitä asiassa vaaditaan. Usein huoltoriitaoikeudenkäynnin aikana vaatimukset kuitenkin muuttuvat ja sosiaalitoimen selvityksen myötä voidaan myös esittää uusia vaatimuksia. (Kempainen 2004, 5–7.) Huoltoasioissa yksilöinnillä tarkoitetaan huolto-
muodon (yhteis- tai yksinhuolto) ilmoittamista (Aaltonen 2009, 136). OK:n 8 luvun 2 §:n mukaan hakemuksen perustelu, siinä ilmoitettavat todisteet ja oikeudenkäyntikulu-
vaatimukset täytyy ilmoittaa vain tarvittaessa. Aaltonen kertoo kokemuksen osoitta-
neen, että lapsiasioissa perustelut ovat usein aiheuttaneet erimielisyyttä. Tämän takia
puuttuvat perustelut olisikin parempi täyttää vasta kun nähdään, riitautuuko asia. (Aal-
tonen 2009, 147.)

Tuomioistuimen on annettava tehty hakemus tiedoksi vastapuolelle. Laki lapsen huol-
toa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996) osoittaa,
että tiedoksiannon tulee tapahtua nopeasti. Vastapuolen (asianosaisen) vastausta kutsu-
taan hakemusasioissa OK:n 8 luvun 5 §:n mukaisesti kirjalliseksi lausumaksi. OK:n 5
luvun 15 a §:n mukaan riita-asioissa kirjallisella lausumalla tarkoitetaan erillistä, tietyistä
kysymyksestä annettavaa lausumaa, joka pyydetään vastauksen jälkeen. Huoltoasioissa
lausuma tai vastaus tulee antaa tavallista lyhyemmässä ajassa, yleensä 14 päivässä. Käsit-
telyn nopeuttamiseksi tuomari voi pyytää vastauksen myös suullisena istunnossa. (Aal-
tonen 2009, 151–152.)

OK:n 8 luvun 3 §:n mukaisesti huoltohakemukselle voidaan antaa ratkaisu kirjallisessa
valmistelussa, jos hakemus on yhteinen tai sitä ei ole riitautettu. Jos riitaisa asia ei tarvit-
se laatunsa takia pääkäsittelyä, myös se voidaan OK:n 5 luvun 27 a §:n mukaisesti rat-
kaista kirjallisessa menettelyssä. Aaltosen (2009, 154–155) mukaan lapsen huoltoasiat
ovat kuitenkin lähes aina laadultaan riitaisen asian käsittelyä istunnossa vaativia, sillä
lapsen etua on lähes mahdotonta arvioida pelkästään lausumien ja kirjallisen todistelun
avulla. Tuomarin tulee keskustella vanhempien kanssa kasvokkain, jotta saadaan toimi-
va ratkaisu. Aaltosen mukaan myös mahdollisuus sopia asia vanhempien välillä sivuute-
taan kokonaan asian ratketessa kirjallisessa menettelyssä. Riitaisen hakemusasian käsit-
telyä jatketaan OK:n 8 luvun 4 §:n mukaisessa riita-asiain käsittelyjärjestyksessä, johon
siirtyminen on pakollista.

3.2.2 Valmisteluistunto

Kun vastauksen saapumisesta on kulunut noin 2-3 viikkoa, tulee järjestää valmisteluistunto (Aaltonen 2009, 155). Valmisteluistunnon tarkoituksena on asianosaisten vaatimusten selvitys, tulevan todistelun kartoitus ja keskustelu sovinnon mahdollisuudesta asianosaisten kanssa (Sippo & Välimaa 2003 126). Valmisteluistunnossa vanhempien on asian henkilökohtaisuuden vuoksi oltava läsnä. Heidän antamiensa tietojen myötä tuomari voi arvioida paremmin, mikä ratkaisu olisi lapselle parhaaksi. (Aaltonen 2009, 155–156.)

Tuomioistuimen on OK:n 5 luvun 24 §:n mukaisesti laadittava kirjallinen yhteenveto asianosaisten vaatimuksista ja niiden perusteista ennen valmisteluistuntoa tai valmistelun kuluessa. Aaltonen (2009, 158–159) kertoo yhteenvedon laatimisen etukäteen olevan lapsiasioissa erityisen hyödyllistä, koska itse hakemuksessa ja vastauksessa esitettävät seikat ovat yleensä merkityksettömiä ratkaisun kannalta. Aaltonen toteaa vaatimuksen perusteena olevan usein syyllistävä lista konflikteista vanhempien välillä. Yhteenvedon tavoite on siis nopeuttaa ja rauhoittaa asian käsittelyä.

Riita-asioissa, varsinkin lapsiasioissa, tuomarin on OK:n 5 luvun 21 §:n mukaisesti valmistelussa huolehdittava siitä, että kaikki seikat, jotka asianosaiset mainitsevat ja joihin he haluavat vedota tulevat ilmi. Näin selvitetään asianosaisten todellinen tahto. Kuten aiemmin todettu, valmisteluistunto on myös tuomarille tärkeä tilaisuus, koska siellä hän voi nähdä vanhempien välistä kommunikaatiota ja kuulla heidän suhteestaan lapseen. Lisäksi tuomari voi kysellä varmistaen, tietävätkö vanhemmat vaatimustensa tarkoituksen ja seuraukset. (Aaltonen 2009, 161–162.)

Valmisteluistunnossa on tärkeää muistaa monia asioita. Ensinnäkin tuomarin tulee huolehtia siitä, että lapsen asiat ovat keskiössä. Toiseksi käsittelylle on varattava aikaa, jotta vanhemmat saavat puhuttua asiasta ja jotta asia saadaan käsiteltyä perusteellisesti. Lisäksi tulee muistaa lasta koskevan asian tunnepitoisuus, joka vaatii tuomarilta ja avustajilta kärsivällisyyttä ja joustokykyä. Tuomarin rooli korostuu muutenkin valmisteluistunnossa; erityisesti tuomarin kommunikointitaidot ja hyvän ilmapiirin luomiskyky ovat tärkeitä ominaisuuksia istunnossa. (Aaltonen 2009, 162–163.)

Jos asiassa päästään sopuun, tuomioistuin päättää asiasta sopimuksen mukaisesti, ellei sopimus ole lapsen edun vastainen. Asia siirretään pääkäsittelyyn, jos sitä ei sovita tai siinä ei pyydetä selvitystä sosiaalitoimelta. Jos sosiaalitoimen selvitys tarvitaan, järjestetään selvityksen jälkeen valmisteluistunto ja pääkäsittely. (Aaltonen 2009, 165.)

3.2.3 Pääkäsittely

OK:n 6 luvun 2 §:n mukaan pääkäsittely alkaa tuomioistuimen tekemän valmisteluyhteenvetön esittelyllä ja tiedustelulla siitä, vastaavatko valmistelussa esitetyt vaatimukset edelleen asianosaisten kantaa. Tämän jälkeen asianosaiset perustelevat vuorollaan kantansa ja lausuvat vastapuolen perustelujen johdosta.

Perustelujen jälkeen tuomioistuin ottaa OK:n 6 luvun 2 §:n mukaisesti vastaan todistelun. Asian taustoista ja todellisista tapahtumista saadaan yleensä hyvä käsitys, kun vanhempia kuullaan todistelutarkoituksessa, sillä he osaavat harvoin kääntää asiaansa itselleen oikeudellisesti eduksi. Myös asiantuntijoiden lausunnot ovat oleellista todisteluaineistoa huoltoriidoissa. (Aaltonen 2009, 170.) Pääkäsittelyn lopuksi asianosaiset esittävät loppulausuntonsa.

OK:n 6 luvun 9 §:n osoittaa, että asiassa, jossa sovinto on sallittu, asianosainen ei saa pääkäsittelyssä vedota sellaiseen seikkaan tai todisteeseen johon hän ei ole vedonnut valmistelussa. Huoltoasioissa sovinto ei kuitenkaan ole sallittu, joten pääkäsittelyssä voidaan tuoda ilmi uusia seikkoja tai todisteita. Jos näin tehdään, vastapuoli saa vastata väitteisiin ja esittää vastatodistelua. (Aaltonen 2009, 168.)

3.3 Huoltoselvitys ja sosiaalitoimen rooli

LHL:n 16 §:n mukaan tuomioistuimen on hankittava selvitys sosiaalilautakunnalta, ellei ole ilmeistä että se ei ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta. Selvityksen hankkimista koskeva harkintavalta kuuluu tuomioistuimelle, eikä laissa ole harkintavaltaa rajoittavia seikkoja. Keskeisin sääntö selvityksen tarpeellisuutta harkittaessa on pohtia, saadaanko selvityksen avulla lapsen edun kannalta sellaista oleellista tietoa, jota muuten ei voida saada. Myös riidan luonne ja laajuus, sekä lapsen etu vaikuttavat selvityksen tarpeellisuuteen. (Aaltonen 199–200.) Vuonna 2013 huoltoselvityksiä tehtiin 1 200, mikä on

seitsemän prosenttia enemmän kuin vuonna 2012 (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2014, 4).

Sosiaalitoimen tekemän huoltoselvityksen pääasiallinen tavoite on täydentää oikeudenkäyntiaineistoa niin, että kaikki päätökseen vaikuttavat seikat on otettu huomioon. Selvitys on tärkeä osa oikeudenkäyntiaineistoa, mutta ei kuitenkaan kattava kokonaisarvio riidasta. Huoltoselvitys on tiedonhankintaa, joka tapahtuu lasta kuulemalla, kotikäynneillä, tarkkailemalla lapsen ja vanhempien välistä suhdetta sekä hankkimalla tietoja lapsen koulusta tai päiväkodista. Huoltoselvitystä kutsutaan myös olosuhdeselvitykseksi. (Aaltonen 2009, 196–197.)

Tuomioistuin antaa sosiaaliviranomaiselle määräajan, jonka kuluessa olosuhdeselvitys on annettava käräjäoikeudelle. Sosiaalitoimi voi kuitenkin joutua pyytämään selvitystyöhön lisäaikaa. Keskimäärin selvitystyö kestää noin puoli vuotta, joskus selvityksen tekemiseen voi mennä jopa yli vuosi. Olosuhdeselvityksen saamiseen menevä aika onkin mainittu merkittäväksi ongelmaksi huoltoriidoissa. (Valkama & Litmila 2006, 48.)

Sosiaalitoimen tehtävä on avustaa päätöksen tekevää tuomioistuinta, eli se toimii avustavana viranomaisena. Sosiaalitoimen osuus oikeudenkäynnissä rajoittuu pyynnön mukaisten tehtävien täyttämiseen: tosiseikkojen selvittämiseen eroperheen asioista, vanhempien ja lapsen näkemyksen kuulemiseen, mahdollisten johtopäätösten tekemiseen selvitetystä seikoista. Selvityksen tekijät eivät ole vastuussa asian ratkaisusta eivätkä he saa vaikuttaa siihen. (Aaltonen 2009, 197.)

3.4 Avustajien rooli oikeudenkäynnissä

Avustajan, eli asianajajan tärkein tehtävä on ajaa päämiehensä etua. Huoltoriita asettaa omat haasteensa edun ajamiselle, sillä usein päämiehen etu on muutakin kuin voitto oikeudenkäynnissä. (Aaltonen 2009, 331.) Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (Suomen asianajajaliitto 2013, 8) mukaan "asianajaja ei saa ottaa tehtävää vastaan, jos hänellä ei ole sen edellyttämää ammattitaitoa tai jos hän ei muulla tavoin kykene huolehtimaan tehtävän asianmukaisesta hoitamisesta".

Lapsiasioissa avustajalla tulee siis olla asiantuntemusta lapsioikeudesta, sen lainsäädännöstä ja oikeuskäytännöstä. Tärkeää on myös pyrkiä sovintoon, ennen kuin asia pannaan vireille. Onkin todettu, että avustajien ja vanhempien yhteisneuvotteluilla on monesti vältetty mahdolliset tuomioistuinriidat. Kokonaissovinnon puuttuessa avustajan on tärkeää oikeudenkäynnin pitkien käsittelyaikojen takia saada aikaan väliaikainen sopimus, jolla sovitaan lapsen ja etävanhemman välisistä asioista. Yksi tärkeimmistä avustajan tehtävistä on lisäksi valvoa lapsen etua, vaikka päämiehen toiveet olisivat vastoin sitä. Avustajan tehtävä on saada päämies huomaamaan lapsen etu ja se, että päämies voi sen takia joutua joskus myös luopumaan omista toiveistaan. (Aaltonen 2009, 171–173.)

4 Lasta koskevan asian sovinnollinen ratkaiseminen

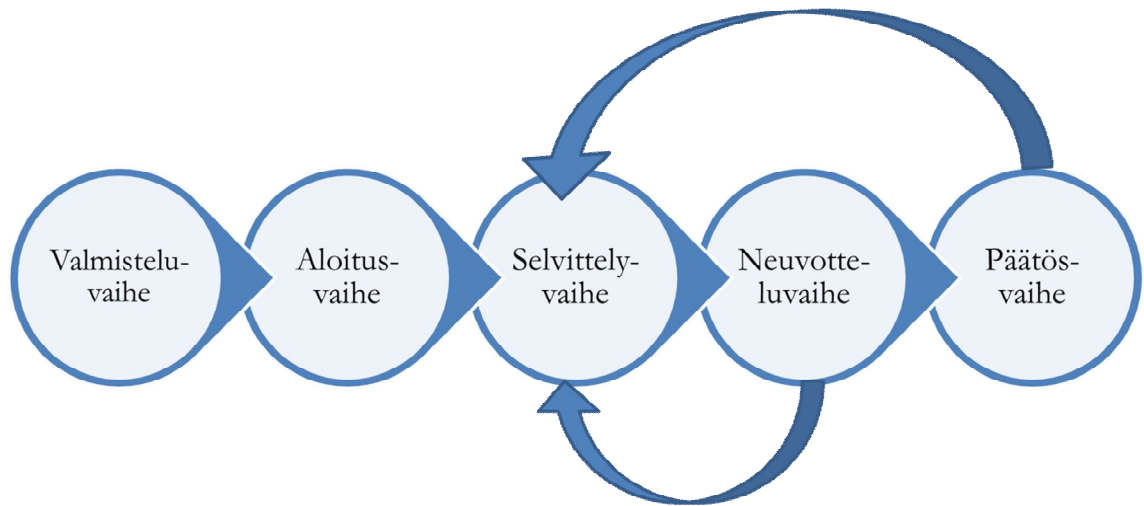
4.1 Tuomioistuinsovittelu

TuomSovL:n 3 §:n mukaan asian tulee soveltua soviteltavaksi ja sovittelun on oltava tarkoituksenmukaista osapuolten vaatimuksiin nähden, jotta tuomioistuinsovittelun edellytykset täyttyvät. Käytännössä tuomioistuinsovitteluun tulevan asian tulee olla osapuolten oikeudellisesta suhteesta syntynyt konflikti, jota voitaisiin käsitellä riita-asiana tuomioistuimessa (Ervasti 2012, 32). TuomSovL:n 4 §:n mukaisesti kaikkien osapuolten on annettava suostumuksensa, jotta sovittelu voidaan aloittaa. Sovittelua tulisi käyttää vain jos sovinnollinen ratkaisu on mahdollinen, jonka takia sovittelu ei sovellu liian kärjistyneisiin riitatapauksiin. Sovittelumenettely ei ole myöskään käyttökelpoinen, jos on kyse esimerkiksi väkivaltaisesta käyttäytymisestä tai voidaan epäillä jonkun osapuolista käyttävän sovittelua konfliktin pahentamiseen. (Ervasti 2012, 21, 31.)

Toisin kuin perinteisessä tuomarinroolissaan oikeudenkäyntimenettelyssä, tuomioistuinsovittelussa tuomari voi sovittelijana toimia auttavasti, eli antaa neuvoja ja ohjata sovittelua (Nylund 2010, 1170). Tuomioistuinsovittelussa oikeusnormit eivät sääntele sovittelua, eikä tuomioistuin ole vastuussa sovitteluratkaisun oikeudenmukaisuudesta (HE 114/2004 vp, 21–22). Sovittelijan tehtävä on TuomSovL:n 6 ja 7§:n mukaisesti kuulla osapuolia ja neuvotella heidän kanssaan, sekä auttaa osapuolia pääsemään yhteisymmärrykseen ja sovintoratkaisuun. Tuomioistuinlain 5 § osoittaa, että sovittelija voi osapuolten suostumuksella tarvittaessa käyttää avustajaa, jonka tehtävä on tarjota asiantuntemustaan tai edistää sovittelua muuten. Avustajaa käytettäessä sovittelua kutsutaan asiantuntija-avusteiseksi tuomioistuinsovitteluksi.

4.2 Sovittelun vaiheet

TuomSovL ei määrittele sovittelun kulkua, vaan se keskittyy 6 §:n osoittamiin sovittelun puitteisiin, kuten tasapuolisuuteen ja joutuisuuteen. Ervastian (2012, 54) mukaan sovittelussa on kuitenkin käytännössä selkeä rakenne, johon kuuluu viisi vaihetta (kuvio 2).

Kuvio 2. Sovittelun vaiheet

Valmisteluvaiheeseen kuuluvat valmistelutoimenpiteet, kuten sovittelun edellytysten tarkastaminen sekä yhteydenotto osapuoliin. Osapuolille on myös kerrottava tarkemmin sovitteluprosessista sekä sovittelussa tarvittavista asiakirjoista ja taustatiedoista. Aloitusvaiheeseen kuuluvat esimerkiksi sovittelutilaan liittyvät järjestelyt, osapuolten tapaaminen ja sovittelijan ja osapuolten alkupuheenvuorot. Aloitusvaiheen tavoitteena on luoda hyvä ilmapiiri, jotta sovittelijan ja osapuolten välinen luottamus pääsisi kehittymään heti alusta lähtien. (Ervasti 2012, 56–62.)

Kolmantena on vuorossa selvittelyvaihe, jossa pyritään selvittämään konfliktin syitä, osapuolten todellisia intressejä ja tarpeita. Vaihe on keskeisin koko sovittelun kannalta, joten myös sovittelun lopputulos on riippuvainen selvittelyvaiheen onnistumisesta. Selvittely toteutetaan osapuolille esitettävien kysymysten avulla, jolloin osapuolten on mietittävä omia toiveitaan, intressejään ja motiivejaan. Parhaimmillaan selvittely voi tuoda esiin luontevia ratkaisuvaihtoehtoja. Vaiheeseen on syytä käyttää aikaa, jotta sovittelun neuvotteluvaiheessa ei jouduttaisi enää palaamaan asioiden selvittelyyn. Osapuolten intressien ja tarpeiden selvittämisen jälkeen koittaa neuvotteluvaihe. Tavoitteena on auttaa osapuolia löytämään itse mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja ja keskustelemaan niistä, eli sovittelusta voidaan puhua ”avustettuna neuvotteluna”. Neuvottelut voivat joskus ajautua umpikujaan, jolloin sovittelijan merkitys kasvaa, mutta tällöinkään vastuun konfliktin ratkaisemisesta ei tule siirtyä sovittelijalle. Parhaassa tapauksessa neuvotteluissa päästään sovintoon. (Ervasti 2012, 69–89).

Viimeisenä sovittelussa päätösvaihe, jossa sovittelijan tulee varmistaa sovinnon laadukkuus. Laadukkuudella tarkoitetaan sitä, että sovinto tyydyttää molempia osapuolia, suurin osa riitakysymyksistä on katettu, sovinto on käytännön kannalta toimiva ja se ehkäisee mahdollisia uusia konflikteja. Sovinnon pohjalta tehdään kirjallinen sovintosopimus. (Ervasti 2012, 90–91.)

4.2.1 Tuomioistuinsovittelun malli ja peruspiirteet

Oikeudelliset riidat ratkaistaan selvittämällä oikeudelliset kysymykset, mutta sovittelussa ja muissa konfliktinratkaisukeinoissa tärkeintä ovat ihmisten todelliset tarpeet ja toiveet. Sovittelun tarkoitus on löytää konfliktin juuret ja löytää ongelmaan ratkaisu, eli ratkaista asia kokonaisvaltaisesti. (Ervasti 2012, 15–16.)

Sovittelun yleisenä perusmallina pidetään fasilitatiivista intressipohjaista sovittelumallia, joka on myös tuomioistuinsovittelun teoreettinen pohja. Fasilitatiivinen sovittelu tarkoittaa avustettua neuvotteluprosessia, eli sovittelija toimii prosessin johtajana, mutta ei tee sisällöllisiä ratkaisuja vaan auttaa osapuolia löytämään ratkaisun itse. Auttavan sovittelun tarkoitus on parantaa osapuolten vuorovaikutusta ja auttaa heitä löytämään todelliset intressinsä ja tarpeensa. (Ervasti 2012, 18.)

Sovittelulla on Ervastian (2012, 19, 23) mukaan muutamia peruspiirteitä. Ensinnäkin sovittelussa on kyseessä kolmannen osapuolen väliintulosta, koska sovittelu on ”rakenteellistunut vapaaehtoinen menettely, jossa neutraali kolmas osapuoli auttaa riiteleviä osapuolia saavuttamaan heitä itseään tyydyttävän ratkaisun.” Toinen peruspiirre sovittelussa on vapaaehtoisuus. Sovittelumenettely on aina vapaaehtoista, ja osapuolet voivat halutessaan keskeyttää sovittelun. Kolmas keskeinen piirre on sovittelun, ja erityisesti sovittelijan, puolueettomuus. Sillä tarkoitetaan tasapuolista suhtautumista osapuoliin ja heidän toiveisiinsa. Neljänneksi peruspiirteeksi Ervasti nimeää luottamuksellisuuden. Sovittelija ei saa kertoa mitään tietoja sovittelusta ulkopuolisille, eivätkä osapuolet saa myöhemmin vedota sovittelussa esitettyihin asioihin.

4.2.2 Tuomioistuinsovittelun käyttöönotto

Tuomioistuinsovittelujärjestelmän käynnistyminen on ollut Suomessa hidasta. Vuonna 2006 käyttöönotettua menettelyä pyydettiin vuosien 2006–2009 aikana 412 kertaa, ja

sovittelu aloitettiin 358 tapauksessa. Vuonna 2011 noin 100–150 tapausta, eli vain noin 1-2 prosenttia riitaisista siviiliasioista eteni tuomioistuinsovitteluun. (Ervasti 2011, 79.)

Vuosina 2006–2009 tuomioistuinsovittelussa käsitellyistä tapauksista noin 60 % päätyi vahvistettuun sovintoon, vahvistamattomaan sovintoon 7 % ja osasovintoon päästiin 2 %:ssa tapauksista. Sopuun ei päästy 25 %:ssa tapauksista ja 5 %:ssa sovittelu peruttiin. Suomalaisen tuomioistuinsovittelun sovintojen prosenttiosuus on Tanskan ja Norjan tuomioistuinsovitteluihin verrattuna samankaltainen. (Ervasti 2011, 68.)

4.3 Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu eli ns. Follo-malli

Follo-mallilla tarkoitetaan asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua perheasioissa. Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa sovittelijatuomarin lisäksi mukana on asiantuntija-avustaja, joka on taustaltaan sosiaalityön tai psykologian ammattilainen. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja toimivat sovittelussa työparina, yrittäen auttaa vanhempia tunnistamaan lapsen etu ja riidan ongelmakohdat. (Salminen 2013, 848.) Asiantuntija-avustajan käyttämisestä aiheutuvista kuluista vastaavat osapuolet, joten avustajan käyttämiseen tarvitaan heidän suostumuksensa (Ervasti 2012, 35). Follo-nimen juuret ovat Norjan Indre Follon-kaupungissa, jossa 1990-luvun lopulla aloitettiin kokeilu asiantuntija-avustajan käytöstä huoltoriitaoikeudenkäynnissä (Aaltonen & Auvinen 2010, 1156).

Follo-mallin tavoite on vähentää pitkittyneitä lapsioikeudenkäyntejä ja vanhempien välisiä konflikteja (Ervasti 2012, 36). Lisäksi mallilla pyritään lisäämään vanhempien välistä kommunikointia ja muuttamaan syyllistä riitely tulevaisuuspainotteiseksi, rakentavaksi keskusteluksi. Follo-sovittelussa yhteiset tavoitteet ja tulevaisuus ovat olennaisessa roolissa. (Nylund 2010, 1172.)

Follo-sovittelu yhdistää monia olemassa olevia menettelyllisiä ja aineellisia toimintatapoja. Ensinnäkin menettely on oikeudenkäynnistä erillistä, mutta se myös liittyy tuomioistuimen toimintaan, sillä menettely tapahtuu tuomioistuimen tiloissa, tuomioistuimen tuomari toimii sovittelijana ja sovinto voidaan vahvistaa tuomioistuimessa. Toiseksi huoltoriitojen luonne on erilainen verrattuna muihin riita-asioihin, joten se voi asettaa tuomioistuinsovittelulle erityisvaatimuksia. Kolmanneksi tuomarit, asianajajat ja

asiantuntija-avustajat toimivat menettelyssä erilaisissa rooleissa kuin varsinaisessa työsään. (Salminen 2013, 841–842.)

4.3.1 Kokeilu Suomessa

Vuoden 2010 alussa oikeusministeriö asetti työryhmän asiantuntija-avustajan käytön kokeilulle Suomessa. Tavoite oli kokeilla psykologisen asiantuntijan käyttämistä lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa oikeudenkäynnissä. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1149.) Kokeilun aikana asiantuntija-avustajan käyttö oli osapuolille maksutonta (Ervasti 2012, 36).

Toimeksiannossa kokeilua verrattiin Norjan Follo-malliin, ja työryhmä nimettiin julkisuudessa Follo-työryhmäksi. Suomen asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on kuitenkin eri asia kuin Norjan lapsilain (lov om barn og foreldre) mukainen asiantuntijan käyttö oikeudenkäynnissä. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1150.)

4.3.2 Kokeilun toteuttaminen

Suomen huoltoriitojen asiantuntija-avusteisen sovittelukokeilun tärkein tavoite oli lisätä sovintoja lapsiasioissa, lievittää vanhempien konfliktia ja ehkäistä huoltoriitojen pitkittymistä (Aaltonen & Auvinen 2010, 1161). Sovittelukokeilun tavoite oli lisäksi saada huoltoriidat nopeammin käsittelyyn ja löytää lapsen edun mukaisia, kestäviä ratkaisuja. Tavoitteena olivat myös tuomioistuinten ja sosiaalivirastojen resurssisäästöt sekä menettelyn mahdollisen valtakunnallisen käyttöönoton tutkiminen. (Salminen 2013, 841.)

Follo-kokeilu aloitettiin vuoden 2011 alussa Helsingin, Espoon, Oulun ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeuksissa. Asiantuntija-avustajia valittiin kuhunkin käräjäoikeuteen 3–6. Suurin osa valituista asiantuntija-avustajista oli perheneuvoloista, toiseksi eniten oli sosiaalityöntekijöitä, loput olivat psykologeja. Yhdistävä tekijä kaikille oli pitkä kokemus työstä eroperheiden parissa. Sovittelijatuomareita oli kussakin käräjäoikeudessa kokeilun aikana 5–6 ja he olivat työssään lapsioikeudellisia asioita käsitteleviä tuomareita. Heidän osallistumisensa perustui vapaaehtoisuuteen. Syksyllä 2012 kokeilua laajennettiin seitsemään uuteen käräjäoikeuteen. (Oikeusministeriö 2013b, 21.)

Oikeusministeriö tarjosi kokeilun aikana sovittelijoille koulutuksen, johon osallistumista edellytettiin jokaiselta kokeiluun osallistujalta. Koulutuksen tarve oli suuri, sillä tuomioistuinsovittelu oli kaikille uutta ja poikkeusi sekä tuomarin, että avustajien perustyöstä monilta osin. Myös tuomioistuin oli monille toimintaympäristönä vieras. Lisäksi keskinäinen työskentely oli uutta sekä tuomareille että asiantuntija-avustajille. (Oikeusministeriö 2013b, 22.)

Kokeilua seurattiin monipuolisesti sähköisellä seurantajärjestelmällä. Sen avulla kerättiin tietoa muun muassa saavutettujen sovintojen määristä, sovitteluiden kestosta ja niiden edellyttämästä työmäärästä. Lisäksi oikeudenkäynnissä käsitellyistä huoltoriidoista kerättiin vertailutietoa, jotta saatiin selville onko kokeilu lisännyt sovintoratkaisujen määrää aiempaan verrattuna. (Oikeusministeriö 2013b, 25.)

4.3.3 Tuomarin ja asiantuntija-avustajan roolit kokeilussa

Sovittelukokeilun työryhmän mukaan asiantuntija-avustajan tulisi olla ensisijaisesti psykologi, jolla olisi koulutuksen lisäksi tietoa perhe-, parisuhde- ja kehityspsykologiasta sekä kokemusta eroperheiden parissa työskentelystä. Lisäksi asiantuntijan aiempi kokemus sovittelusta olisi hyödyksi. Myös kokeneet ja lisäkoulutusta hankkineet sosiaalityöntekijät voisivat toimia sovittelija-asiantuntijana. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1161.)

Hallituksen esityksen (114/2004 vp, 33) mukaan sovittelijan avustaja ja sovittelija sopivat keskenään ja yhdessä osapuolten kanssa millaisia tehtäviä avustaja voi hoitaa. Avustaja voi käydä osapuolten kanssa neuvotteluja varsinkin sellaisista kysymyksistä, joista hänellä on asiantuntemusta. Avustajan tehtävistä tulee kuitenkin sopia tarkkaan kulut kustantavien osapuolten, eli vanhempien kanssa. Oikeusministeriön (2013b, 53) loppuraportissa kerrotaan suunnittelutyöryhmän katsoneen asiantuntijan keskeisimmäksi tehtäväksi sovittelussa auttaa vanhempia näkemään lapsen etu. Asiantuntijan ja tuomarin tehtävät työryhmä määritteli raportissa seuraavasti:

Tuomari:

- sovittelututkintoprosessista vastaaminen ja sen johtaminen
- aloituspuheenvuoro, sovittelun pohjustus ja sovintokeskustelun johtaminen
- asiantuntijan tehtävien määrittely yhteistyössä asiantuntijan kanssa

- juridinen asiantuntijuus
- sovinnon vahvistaminen, sovinnon täsmällisyydestä ja täytäntöönpanokelpoisuudesta vastaaminen
- lapsen edun mukaisesta sovinnosta vastaaminen.

Asiantuntija-avustaja:

- sovitteluun osallistuminen
- oman alkupuheenvuoron pitäminen sovittelijan jälkeen
- kysymysten tekeminen vanhemmille, keskustelun ohjaaminen ja lukkiutuneiden tilanteiden avaaminen
- vanhempien ajatusten suuntaaminen lapseen ja lapsen näkökulman esiintuominen
- erillisneuvottelujen vetäminen sovittaessa
- lapsen kanssa keskusteleminen vanhempien hyväksyessä
- mahdollisen lapsen ja vanhempien yhteispalaverin pitäminen
- mahdollinen kokeilusopimusten seurannasta vastaaminen
- sovittelun esteiden havaitseminen ja esiintuominen
- lapsen edun esiintuominen sekä sovittelijalle että vanhemmille.

Salminen kertoo, että kokeilun aikana asiantuntija-avustajan ja sovittelijan tehtävissä huomattiin kahdenlaista työnjakoa. Joissakin tapauksissa asiantuntijan rooli oli selkeästi toimia sovittelijan avustajana, jolloin prosessin ohjaajana toimi sovittelijatuomari. Toisissa tapauksissa asiantuntija-avustaja toimi tasavertaisena sovittelijana sovittelijatuomarin kanssa. Molemmissa tapauksissa asiantuntija toi esiin lapsen etua, mitä onkin pidetty asiantuntija-avustajan tärkeimpänä tehtävänä. (Salminen 2013, 848, 850.)

Asiantuntija-avustajan ja tuomarin tavoite sovittelussa on päästä yhteistyössä yhteiseen päämäärään. Toisin kuin asiantuntija-avustajilla, tuomareilla ei ollut kokemusta työparityöskentelystä ennen kokeilua. Yhteistyö avustajien ja tuomareiden välillä oli kuitenkin todella sujuvaa. Kokeilun loppuraportissa todetaan, että eri ammattiryhmät opettivat toisilleen paljon ja työskentely koettiin monipuoliseksi. (Oikeusministeriö 2013b, 57.)

4.3.4 Kokeilun tulokset

Kokeilun aikana päättyi yhteensä 435 sovitteluasiaa. Valtaosa asioista (69 %) oli tuomarin oikeudenkäynnistä sovitteluun siirtämiä juttuja, loput (31 %) olivat tulleet sovitteluhakemuksella vireille. Asioita, joissa järjestettiin sovitteluistunto, oli 367. Sovitteluistuntoon edenneistä jutuista noin 77 prosentissa tehtiin joko kokonaissovinto (noin 62 %) tai ainakin osasovinto (noin 15 %). Osasovinto tarkoitti yleensä sitä, että lapsen asiat sovittiin muutoin, mutta riitaa jäi lapsen elatuksesta tai huoltomuodosta. Sovintoon ei päästy 23 prosentissa sovitteluun edenneistä tapauksista. Sovittelukokeilun työryhmä piti kokeilussa saavutettua tulosta erinomaisena, koska käsiteltyjen riitojen vaikeusaste oli korkea ja uutta menettelymallia lähdettiin työstämään ilman aiempaa kokemusta. (Oikeusministeriö 2013b, 32–34.)

Kokeilusta saadut tulokset vahvistivat oletusta sovittelun nopeudesta. Päättyneiden juttujen sovittelun mediaanikesto oli noin 2,5 kuukautta. Muutaman kuukauden pituiset kokeilusopimukset pidensivät osassa tapauksista sovittelun kestoa. (Oikeusministeriö 2013b, 39–40.)

Verrattaessa kokeilussa toteutuneita sovitteluajoja oikeudenkäyntien keskimääräiseen keston, huomataan, että pääkäsitteilyyn edenneet lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat oikeudenkäynnit kestivät vuosina 2010–2012 esimerkiksi Helsingin käräjäoikeudessa keskimäärin 11 kuukautta. Seurantatulosten mukaan sovittelussa on siis mahdollista saada ratkaisu riitaan huomattavasti oikeudenkäyntiä nopeammin. (Oikeusministeriö 2013b, 40.)

Kokeilussa mukana olleille vanhemmille järjestettiin palautekysely, jonka tulokset osoittivat sovittelun lieventävän vanhempien välistä riitaisuutta. Noin 66 prosenttia vastanneista katsoi, että sovittelu oli lieventänyt riitaisuuden tasoa paljon (24 %) tai jonkin verran (42 %). Noin 34 prosentin mielestä riitaisuuden taso ei ollut lieventynyt. (Oikeusministeriö 2013b, 119.)

5 Follo-sovittelu ja huoltoriitaoikeudenkäynti lapsen näkökulmasta

5.1 Yleistä lapsen psykologisesta asemasta erossa

Lapsi nähdään eron keskellä yleensä "vastaanottavana reagoijana suurempaan, hänestä riippumattomaan asiaan". Eron vaikutus lapseen on todella suuri, vaikka lapsi ei erossa varsinaisesti osapuoli olekaan. Lapsen eron käsittelyä ja siihen sopeutumista tarkastellaan usein tapahtumasarjana. (Karttunen 2010, 77.) Psykiatri Johan Cullberg (1973, 23) on jäsentänyt kriisiteoriassaan vaiheet tunnetusti: sokki, reaktio, korjaamisvaihe ja uudelleensuuntautuminen.

Eron keskellä lasten on havaittu pyrkivän vähentämään vanhempien välistä jännitystä tietoisesti tai tiedostamattaan. Käyttäytyminen voi olla esimerkiksi huomion hakemista, niin myönteisin kuin kielteisinkin keinoin. Jotkut lapset valitsevat oman puolensa, tai joskus asettuvat vuoroin kummankin vanhemman puolelle. Eron koittaessa lapset voivat myös usein tuntea epäonnistuneensa henkilökohtaisesti. Lisäksi lapsi saattaa säästää vanhempia omalta surultaan, koska vanhemman alakuloisuus huolestuttaa lasta. Lapsi voi myös kokea, että sureminen on kiellettyä eroon liittyvän riidan keskellä tai että hänen rakkautensa toista vanhempaa kohtaan ei ole sallittua. (Karttunen 2010, 7, 77, 81.)

Isän ja äidin yhteistyö vanhemmuudessa tukee lasta suuresti eron aikana ja sen jälkeen, koska silloin lapsen ei tarvitse pelätä toisen vanhemman menettämistä tai hänestä etääntymistä. Toinen keskeinen tekijä lapsen selviytymisessä eron keskellä on hänelle kerrottavat tiedot erosta ja hänen tulevaisuudestaan, sekä niihin liittyvien tunteiden avoin käsittely. Kolmas lasta erossa tukeva tekijä on positiivisen mielikuvan säilyminen kummastakin vanhemmasta. (Karttunen 2010, 76.)

5.2 Lapsen olosuhteet prosessin aikana ja sen jälkeen

Vanhempien eron jälkeen lapselle tulisi antaa mahdollisimman nopeasti turvalliset puitteet elämään, sillä riitely vaikuttaa haitallisesti lapsen hyvinvointiin. Pitkä oikeudenkäynti tuo lapsen elämään epävarmuutta tulevaisuudesta, koska lapsi ei välttämättä tiedä tulevaa asuinpaikkaansa tai sitä, miten hän voi säilyttää yhteyden toiseen vanhempaan-

sa. Vanhempien voi olla vaikeaa suunnata huomionsa lapseen, koska heidän voimavaroinsa kuluvat omasta kriisistä selviytymiseen. Riitatilanteessa lapsi voi myös joutua vanhempiensa riitelyyn mukaan, joka aiheuttaa hänelle lojaliteettiristiriidan vanhempien välille. (Oikeusministeriö 2013b, 118.) Oikeudenkäynti myös vahvistaa vanhempien välistä vastakkainasettelua, joten se ei sovellu emotionaalisten konfliktien, kuten huoltoriitojen, käsittelyyn. Lapselle voi olla myös haittaa mahdollisesta ihmissuhteiden rikoutumisesta, kun perhepiiriä kuullaan todistajina. (Aaltonen 2009, 317.)

Sovitteluprosessissa on lapsen olosuhteiden kannalta monia etuja verrattuna oikeudenkäyntiin. Ensinnäkin, vapaaehtoisuuden vuoksi sovittelussa ei synny vanhempien välistä vastakkainasettelua (Ervasti 2012, 24). Sovitteluprosessissa lapsi ei siis joudu kokemaan samanlaista lojaliteettiristiriitaa kuin oikeudenkäynnin aikana, koska sovittelussa vanhemmat pyrkivät yhteistyöllä ratkaisemaan lapseensa liittyvät asiat. Sovittelumenettelyn eduksi voidaan laskea myös sen tulevaisuussuuntautuneisuus. Sovittelussa ennaltaehkäistään uusien erimielisyyksien syntymistä, kun taas oikeudenkäynnissä keskitytään menneisiin asioihin, joka saattaa jopa pahentaa osapuolten konfliktia ja pitää yllä konfliktia vielä päätöksen jälkeenkin. Sovittelun myötä riitely ei jatku enää, jolloin välttytään pitkältä ja kalliilta kierteeltä eri oikeusasteissa ja asiat saadaan ratkaistuksi oikeudenkäyntiä nopeammin. (Ervasti 2012, 24–26.) Onnistuneen sovittelun avulla lapsen ei siis tarvitse elää epätietoisuudessa arjestaan ja tulevaisuudestaan (Oikeusministeriö 2013b, 119).

Lisäksi sovittelu antaa tilaa erityisesti lapsiasioissa tärkeille seikoille; joustavuudelle ja luoville ratkaisuille. (Ervasti 2012, 24.) Vanhempien voi olla myös helpompi hyväksyä sovintoratkaisu, sillä siinä kumpikaan ei häviä (Aaltonen 2009, 316). Näin ollen vanhempien sitoutuneisuus sovintoratkaisuun on todennäköisesti parempi kuin oikeuden päätökseen.

5.3 Lapsen mielipiteen painoarvo

LHL:ssa ei ole suoranaista ohjetta siihen, minkälainen merkitys tai painoarvo lapsen mielipiteelle ja toiveelle tulisi antaa päätöksenteossa, mutta sen 9 §:n mukaan tuomioistuimen on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta ratkaistessaan otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset LHL:n 10 ja 11 §:n mukaisesti. LHL:n 10 §:n mukaan

pääsääntönä on lapsen edun mukainen ratkaisu asiassa ja 11 § taas kertoo periaatteet lapsen mielipiteen selvittämiseksi. On kuitenkin muistettava, että lapsen etu ei aina ole yhtä kuin lapsen tahto, ja lapsen etua arvioitaessa lapsen omat toiveet ja mielipiteet ovat vain yksi seikka. (Aaltonen 2009, 242.)

Lapsen mielipiteen painoarvo oikeudenkäynnissä häntä koskevan asian ratkaisussa voidaan jakaa kolmeen ryhmään lapsen määräämisoikeuden perusteella. Ensimmäinen niistä on itsemääräämisoikeus, joka tarkoittaa lapsen oikeutta päättää asiasta itse ilman huoltajan suostumusta. Toiseksi lapsella voi olla myötämääräämisoikeus, jolloin hän tarvitsee myös huoltajan suostumuksen tahtonsa toteutumiseksi. Kolmanneksi, harkittaessa lapsen edun mukaista ratkaisua lapsen tahdolla voi olla merkitystä informaationa. (Aaltonen 2009, 241.) Esimerkiksi lapsen huoltoa koskevassa tuomioistuimen päätöksenteossa lapsen mielipide on LHL:n 9 §:n mukaan vain yksi lapsen edun arviointiin vaikuttava seikka. Oikeudenkäynnin lisäksi tuomioistuinsovittelu, ja näin myös follosovittelu, kuuluvat kolmanteen ryhmään, koska sovittelussa on otettava huomioon LHL:n säännökset. (Oikeusministeriö 2013b, 66.) Oikeudenkäynnissä ja follosovittelussa lapsen mielipiteen painoarvon suhteen pätevät siis samat, LHL:n määrittämät säännöt.

Lapsen tahto huollon suhteen saa oikeudellista merkitystä vain, jos lapsen tahdonmuodostus on tiettyjen kriteerien mukainen. Samoja kriteereitä käytetään myös kun kyseessä on itsemääräämisoikeus. Kriteereistä muodostuu informed consent- periaate (perusteltu mielipide). Edellytykset lapsen oikeudellisesti merkitykselliselle mielipiteelle ovat (Aaltonen 2009, 244) seuraavat:

- lapsi on asian laatuun nähden riittävän päätöskykyinen (ikä ja kypsyys).
- lapsi on saanut riittävästi tietoa asiasta tavalla, jota hän ymmärtää.
- lapsi on harkinnut asiaa huolellisesti.
- lapsi on ilmaissut tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua, ja manipulointia.

Oikeusministeriön lausuntotiivistelmässä (2013a, 34) monet lausunnonantajat, kuten Terveystieteiden tutkimuskeskus, Mannerheimin lastensuojeluliitto sekä lapsiasiavaltuutettu katsoivat, että lapsen mielipiteen selvittäminen follomenettelyssä on erittäin tärkeää.

keää lapsen edun arvioimisen kannalta. Monet totesivat lausunnoissaan, että lapsen osallisuutta sovittelussa tulisi painottaa enemmän.

5.4 Lapsen kuuleminen

5.4.1 Lapsen kuulemisen edellytykset

Lapsen perus- ja ihmisoikeus on tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa. Lapsen kuulemista oikeudenkäynnissä häneen liittyvässä asiassa kutsutaan osallistumisoikeudeksi. Huolto-oikeudenkäynnissä lapsen kuulemisen tarkoituksena on antaa lapselle mahdollisuus kertoa toiveensa ja mielipiteensä. (Aaltonen 2009, 257–259.) Lapsen kuuleminen tulee toteuttaa LHL:n 11 §:n mukaisesti; hienovaraisesti ja aiheuttamatta haittaa lapsen ja vanhempien suhteelle. On myös muistettava, että lapsen oikeus tulla kuulluksi on hänen oikeutensa, ei velvollisuutensa. Lasta ei kuulla jotta saataisiin todisteita vanhempien oikeudenkäynnissä esittämille väitteille, vaan tarkoitus on antaa lapselle tilaisuus kertoa hänen mielteistään ja tilanteestaan. (Aaltonen 2009, 259.)

Huolto-oikeudenkäynnissä lapsen kannan oletetaan käyvän ilmi yksimielisten vanhempien kautta. (Oikeusministeriö 2010, 17.) Näin ollen LHL:n 10 §:n mukaisesti lasta ei kuulla, jos vanhempien sopimuksen ei epäillä olevan vastoin lapsen etua. LHL:n 11 §:n mukaan lasta kuullaan huolto-oikeudenkäynnissä, jos

- vanhemmat eivät ole asiasta yksimieliset
- lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana tai
- kuulemista on muutoin pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena.

Aina lasta ei voida kuulla, vaikka vanhemmat olisivatkin asioista eri mieltä. Tällaisia tapauksia voivat olla esimerkiksi pitkäaikaiset huoltoriidat, joissa monet eri viranomaiset ovat kuulleet lasta monta kertaa aiemmin. Näissä tapauksissa lapsen kuuleminen voisi pahentaa hänen kuormitustaan entisestään, joten lasta pyritään suojelemaan psyykkisesti. (Aaltonen 2009, 261.)

Follo-sovittelun yhteydessä lapsen kuulemista kutsutaan myös lapsen kanssa keskusteluksi. TuomSovL:ssa ei ole erillistä säännöstä lapsen kuulemisesta, joten sen linjat hae-

taan LHL:sta. Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelukokeilun työryhmän mukaan asiantuntija voi keskustella lapsen kanssa niin sovittaessa. Lopullisen päätöksen lapsen tapaamisesta tekee sovittelijatuomari. Sovittelijan harkitessa lapsen tapaamista, on tärkeintä pohtia jutun laatua. Tuomioistuinsovitteluasiat ovat huoltoriidoista vaikeimpia ja lapsi on usein tullut jo vedetyksi mukaan vanhempien riitaan, jolloin lapsella voi olla traumoja ja häntä on voitu kuulla jo monta kertaa aiemminkin. Sovittelussa lapsen kanssa käytävän keskustelun ehtona on myös lapsen sopiva kehitystaso, koska lapsen on pystyttävä kertomaan ja keskustelemaan tilanteestaan. Sopivan ikäiseksi on katsottu 12-vuotiaat ja sitä vanhemmat lapset. Lisäksi lapsen tapaaminen edellyttää, että hyötyjä löytyy enemmän kuin riskejä ja keskustelun tulee tuoda lisäarvoa sovitteluun ja lapsen edun arviointiin. (Oikeusministeriö 2013b, 17, 70, 71–72.)

Tuomioistuinsovittelun ja oikeudenkäynnin erona on se, että sovittelumenettelyssä tarkoitus on auttaa vanhempia löytämään ratkaisu konfliktiinsa itse. Tämän takia follosovittelussa pääpaino on vanhempien välisessä kommunikaatiossa, jonka välityksellä myös lapsen äänen odotetaan kuuluvan. Vanhempia kannustetaan puhumaan lapsensa kanssa ja kuuntelemaan hänen tunteitaan ja toiveitaan. Vanhempia myös neuvotaan miten lapselle tulisi antaa tietoa ja millaista tietoa lapsi tarvitsee ikävaiheittain. (Oikeusministeriö 2013b, 70.)

Oikeusministeriö (2013b, 70) katsoi loppuraportissaan sovittelussa lapsen kanssa käytävän keskustelun tavoitteiden olevan muun muassa

- sovittelun edistäminen lisäämällä vanhempien ymmärrystä lapsen tilanteesta, voimista ja lapsen arkipäivästä
- lapsen kokemusten ja elämäntilanteen avaaminen vanhemmille silloin, kun nähdään, että vanhemman kyky keskustella lapsensa kanssa ja kuunnella lasta on rajoittunut (esim. keskinäisen riidan sävyttämä, omille näkemyksille vahvistusta hakeva)
- lapsen tuominen näkyväksi vanhemmille
- vanhempien ajatusten suuntaaminen lapseen ja lapsen hyvinvointiin
- vanhempien ja lapsen välisen kommunikaation edistäminen
- tietojen antaminen lapselle hänen tilanteestaan, tulevaisuudestaan ja vanhempien sovintokeskustelusta, mikäli keskustelun aikana ilmenee, että lapsella on tiedon tarve

- lapsen tilanteen helpottuminen puhumisen ja tiedon lisääntymisen myötä
- tiedon tuottaminen sovittelijoille sovittelun edistämiseksi.

Lapsi voidaan tavata myös, jos sen arvioidaan sitouttavan vanhempia tehtyyn sopimukseen. Tällöin vanhemmat voivat yhdessä kertoa lapselle, mihin ratkaisuun he ovat päätyneet lapsen asioista. Kuten oikeudenkäynnissä, myöskään follo-menettelyssä lapsen kanssa keskustelun tavoitteena ei ole selvittää lapsen mielipidettä asioista joista vanhemmat ovat erimielisiä. Näin vanhemmat eivät voi ratkaista asiaa lapsen mielipiteen perusteella, vaan heidän on itse kyettävä päätöksentekoon. Oikeudenkäynnin tapaan lapsen kanssa keskusteltaessa ei tule myöskään hankkia todisteita vanhempien sovitte- lussa esittämille väittämille. (Oikeusministeriö 2013b, 71.)

Lapsen kuulemisen edellytysten suhteen follo-sovitte- lussa on muutamia etuja. Ensinnä- kin, follo-sovitte- lussa vanhempien ja lapsen välisen kommunikaation tärkeyttä painote- taan enemmän kuin oikeudenkäynnissä. Toiseksi, follo-sovitte- lussa kuulemisen kritee- reissä on otettu hyvin huomioon sinne tulevien riitojen vaikea luonne. Kolmanneksi, lapsen kanssa käytävälle keskustelulle on asetettu konkreettiset tavoitteet, jotka antavat suuntalinjat paitsi keskustelun harkinnalle, myös itse keskustelulle.

5.4.2 Kuulemisen toteutus

Oikeudenkäyntimenettelyssä lapsen kuulemisesta huolehtii yleensä sosiaalitoimi, tuo- mioistuimen toimeksiannosta. Kuuleminen tapahtuu tällöin selvitystyön yhteydessä, eli pääkäsittelyn ulkopuolella. Lasta kuullaan yleensä tuomioistuimen tiloissa, mutta tilai- suus voidaan järjestää myös muualla. Kuulijana on sosiaalityöntekijä tai asiantuntija, joka on perehtynyt lapsen kuulemiseen. Lapsen vanhemmat eivät yleensä osallistu tilai- suuteen, koska tarkoituksena on kuulla nimenomaan lapsen ajatuksia ja mielipiteitä. Joissakin tapauksissa, lapsen itse niin tahtoessa, vanhemmat voivat olla paikalla. Itse kuulemistavasta ei ole menettelyohjeita, vaan tavat vaihtelevat työntekijän ammatin, työkokemuksen ja näkemysten mukaan. Tuomioistuin ei yleensä tiedä näkemyseroista tai sosiaalitoimien erilaisista kuulemisperiaatteista, mikä voi olla ongelmallista. (Aalto- nen 2009, 263, 272.)

Vaikka varsinaisia menettelyohjeita lapsen kuulemiselle oikeudenkäynnissä ei ole, Aaltonen (2009, 273) on listannut muutamia seikkoja, joiden puitteissa tulisi toteuttaa. Lapsen tulisi tuntea olonsa turvalliseksi ja rentoutuneeksi, joten aluksi tuomari voi jutella lapsen kanssa itsestään ja arkipäiväisistä asioista. Kuulemisen alussa lapselle myös kerrotaan neutraalisti vanhempien konfliktista ja selitetään kuulemisen syy. Lapsi voi myös itse esittää kysymyksiä. Lapsen kuuleminen dokumentoidaan aina ja siitä tehdään kuulemispöytäkirja, koska kuuleminen on osa oikeudenkäyntiä. Lapsen toiveet ja mielipiteet kerrotaan vanhemmille, yleensä heti kuulemisen jälkeen. Kaikki keskeiset ja ratkaisun aikaansaamiseksi olennaiset asiat kerrotaan vanhemmille avoimesti. Lapsen sanomat asiat tulee kuitenkin kertoa vanhemmille vahingoittamatta lapsen ja vanhempien välistä suhdetta ja niin, että lapsen jyrkkiä mielipiteitä pehmennetään. Vanhemmat voivat myös kommentoida lapsen kertomia seikkoja. (Aaltonen 2009, 273–274.) Näiden seikkojen pohjalta tehty yleinen menettelyohje voisi olla tarpeellinen, jotta kuulemiseen saataisiin yhteiset linjat kaikille lapsen kuulijoille.

Follo-sovittelussa lapsen kanssa käytävälle keskustelulle on määritelty Oikeusministeriön loppuraportissa muutamia menettelyohjeita. Kuten oikeudenkäynnissäkin, myös follo-sovittelussa keskustelutilannetta pyritään helpottamaan valitsemalla paikaksi muut kuin tuomioistuimen tilat. Keskustelun aluksi työparin täytyy varmistaa, että lasta ei ole pakotettu tilaisuuteen ja että häntä ei ole painostettu. Koko tilaisuuden aikana vanhempia ei arvostella ja heistä puhutaan myönteisesti lapselle. Lapsen kanssa puhutaan hänen arjestaan, ajatuksistaan ja tunteistaan, ja lopuksi lapsi saa päättää mitä haluaa vanhemmilleen kerrottavan. Keskusteluja ei dokumentoida. (Oikeusministeriö 2013b, 73–74.) Näiden menettelyohjeiden avulla kaikki työparit saavat samanlaisen käsityksen siitä, mitkä ovat yleiset raamit keskustelun toteuttamiselle. Ohjeet antavat kuitenkin työpareille myös sopivasti tilaa päättää itse keskustelun sisällöstä.

Follo-kokeilun aikana kokemukset lapsen kanssa käydyistä keskusteluista olivat pääosin hyviä, ja keskustelujen nähtiin edistäneen sopimukseen pääsemistä. Keskustelut olivat kommenttien perusteella myös lapsille tarpeellisia ja työparien mielestä heillä oli usein suuri tarve puhua. Keskustelut tarjosivat lapsille hyvän mahdollisuuden kertoa tunteistaan vanhemmille ulkopuolisen kautta. (Oikeusministeriö 2013b, 75.) Kuulemisen toteuttamisessa follo-sovittelun ja oikeudenkäynnin keskeisenä erona on se, että oikeudenkäyntimenettelyssä lapsen kuulemistilanteessa sanomat asiat kerrotaan aina van-

hemmille, mutta follo-sovittelussa lapsi saa itse päättää vanhemmille kerrottavista asioista. Vaikka oikeudenkäyntimenettelyssä kuultuja lapsen mielipiteitä pehmennetään, voivat ne silti vaikuttaa lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen. Follo-sovittelussa tätä vaaraa ei ole, mutta lapsen oikeus päättää vanhemmille kerrottavista asioista voi tuoda mukanaan ongelmia, jos lapsi esimerkiksi pyytää jättämään kertomatta jonkin sovittelun kannalta keskeisen asian, tai jos keskustelusta välittyy lastensuojelullista huolta (Oikeusministeriö 2013b, 74).

5.4.3 Kuulemisen riskit

Sekä oikeudenkäynti- että sovittelumenettelyssä tapahtuvalla lapsen kuulemisella on riskejä. Oikeudenkäynnissä tapahtuvan kuulemisen yksi ongelma on Väyrysen (2008, 42) tutkimuksen mukaan se, että lapsi ei aina ole tietoinen mistä huoltoriidassa on kysymys, mitä prosessin aikana tapahtuu ja miksi häntä kuullaan. On siis tärkeää lapsen hyvinvoinnin ja onnistuneen kuulemisen takia kertoa hänelle tietoja huoltoriidasta jo ennen kuulemistä. (Aaltonen 2009, 263.) Vanhempien tulee keskustella lapsen kanssa kaikista huoltoriitaan liittyvistä asioista, niin että lapsi ymmärtää prosessiin liittyvät asiat ja tapahtumat (Väyrynen 2008, 35). Follo-sovittelussa päätavoitteena on lapsen edun toteutuminen, joten vanhempia kannustetaan ja ohjeistetaan keskustelemaan lapsen kanssa jo ennen kuulemistä.

Lapselle itse kuulemistapahtuma oikeudenkäynnissä on usein rankka ja ahdistava. Merkittävin ongelma lapsen ikään katsomatta on lojaalisuusristiriita, joka aiheuttaa haluttomuuden puhumiseen (Karttunen 2010, 7). Lisäksi vanhemmat voivat huomaamattaan kin painostaa lasta kertomaan oman mielipiteensä esimerkiksi asumisjärjestelyistä. Eri-tyisesti perheväkivaltatapauksissa kuuleminen on lapselle pelottava ja ristiriitainen tilanne. (Väyrynen 2008, 35–36.)

Sovittelumenettelyssä lapsen kanssa keskustelulla on oikeudenkäyntimenettelyn tapaan riskinsä. Yleisesti sovittelumenettelyn keskeisimmäksi eduksi lapsen näkökulmasta nostettu joutuisuus voi kärsiä, jos lasta kuullaan. Riskinä on myös mahdollinen sovittelun epäonnistuminen, jolloin asian käsittely jatkuu oikeudenkäynnissä ja lasta tulee kuulla uudestaan. Toistuva kuuleminen on lapselle kohtuutonta. (Oikeusministeriö 2013b, 72.)

Jotta lapsen etu voidaan turvata, vanhempien on tärkeää kertoa sovittelijalle lapsesta ja hänen asemastaan erossa jo ennen lapsen kanssa keskustelemista. Sovittelijan on sovittava vanhempien kanssa myös muutamia pelisääntöjä ennen lapsen tapaamista. Vanhempien on luvattava muun muassa varmistaa lapsen halukkuus keskusteluun, olla painostamatta lasta ennen sovittelua, antaa lapsen kertoa avoimesti perheen asioista sovittelussa ja olla kuulustelematta lasta kuulemisen jälkeen. (Oikeusministeriö 2013b, 73.)

5.5 Lapsen edun toteutuminen

Sovinnollinen ratkaisu on lapsiasioissa tärkeä tavoite, ja perinteistä oikeudenkäyntiä onkin kritisoitu lapsiasioiden osalta yhä enemmän. Oikeudenkäynnissä käsitellään riitoja, jotka ovat juridisesti säänneltyjä, mikä rajaa käsiteltäviä asioita ja ratkaisumuotoja. Lapsiasioissa lapsen edun tavoittelu voi jäädä taka-alalle, sillä lapsen etua ei voi määrittellä juridisesti, ja etu vaihtelee yksittäisissä tapauksissa. Oikeudenkäynnissä keskitytään osapuolten välisiin erimielisyyksiin ja jo valmistelussa karsitaan pois asiat, joista ollaan yksimielisiä. Lisäksi oikeudenkäynti on menneisyyspainotteista. (Nylund 2010, 1171–1172.)

Kummankin vanhemman hyväksymä ratkaisu parantaa huomattavasti heidän valmiuksiaan yhteistyölle lasta koskevissa asioissa ja myös toteutuu yleensä paremmin kuin päätös, jota toinen ei ole hyväksynyt aidosti. Sovittelun etuna on siis konfliktien vähentäminen lapsen kasvuympäristössä ja näin lapsen edun toteuttaminen. (HE 114/2004, 47.) Sovinto takaa yleensä myös paremmin lapsen suhteen säilymisen tasavertaisesti kumpaankin vanhempaan. Follo-kokeilun aikana voitiin sovittella myös esimerkiksi lapsen kasvatuseriaatteisiin ja arjen järjestelyihin liittyneitä kysymyksiä. (Oikeusministeriö 2013b, 29.)

Follo-mallissakin on havaittu muutamia ongelmia. Samoin kuin oikeudenkäynnissä, myös follo-sovittelussa prosessin kesto voi koitua haitaksi, erityisesti jos asiassa tehdään pitkiä kokeilusopimuksia tai jos sovittelu epäonnistuu ja sitä joudutaan jatkamaan oikeudenkäynnissä. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163–1164.) Haittapuoliin lukeutuvat myös tuomarin ja sovittelijan roolien sekoittuminen ja osapuolten vääränlaiset odotukset. On myös todettu, että lapsen etu ei välttämättä toteudu tarpeeksi sovittelussa, sillä

sovittelumenettelyssä painotetaan enemmän vanhempien ominaisuuksia. Sovittelu ei myöskään sovi jokaiseen perheoikeudelliseen tapaukseen. (Nylund 2010, 1173.)

Follo-sovittelussa mukana oleva asiantuntija-avustaja tuo mukanaan lisäarvoa sovitteluun, etenkin lapsen edun kannalta. Tuomarin ja asiantuntija-avustajan yhteistyö on tarpeen, sillä eroprosessi on sekä oikeudellinen että psykologinen. Asiantuntijan keskeisin tehtävä, lapsen aseman korostaminen, on tarpeen, sillä erossa vanhemmat voivat sokeutua lapsensa tilanteelle. Sovittelijatuomarilla ei aina ole samanlaista taitoa tuoda lapsen asemaa esille. (Aaltonen 2012.)

6 Yhteenveto

6.1 Pohdinta ja johtopäätökset

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia muutamien keskeisten kysymysten avulla, millainen on lapsen asema huoltoriidan aikana. Työssä vertailtiin huoltoriitaoikeudenkäyntiä ja follo-sovittelua lapsen näkökulmasta. Follo-sovittelu on Suomessa uusi menettely, ja työn tavoitteena oli myös tuoda esiin sen lapsiasioiden sovitteluun tuomaa lisäarvoa.

Työssä käytiin läpi huoltoriitojen sovinnollisen ratkaisemisen mahdollisuudet, mutta myös lapsiasioikeudenkäynnin eteneminen. Liikkeelle lähdettiin kertomalla yleisesti huoltoriidoista tuomioistuimessa sekä huollon määräytymisen periaatteista. Oikeudenkäyntimenettelyn osiossa kerrottiin lapsiasioikeudenkäyntiin liittyvistä erityispiirteistä sekä oikeudenkäynnin vaiheista. Lisäksi tutkittiin sosiaalitoimen ja sen tekemän huoltoselvityksen, sekä avustajien roolia huoltoriitaoikeudenkäynnissä. Lasta koskevan asian sovinnollisen ratkaisemisen osio aloitettiin kertomalla tuomioistuinsovittelun vaiheista ja fasilitatiivisesta sovittelumallista, sekä sen tärkeimmistä peruspiirteistä ja järjestelmän käynnistymisestä Suomessa. Follo-sovittelun periaatteet, historia ja kokeilu Suomessa käsiteltiin osion loppuksi.

Huoltoriitaoikeudenkäynnin ja follo-sovittelun vertailuosio aloitettiin kertomalla lapsen psykologisesta asemasta erossa. Menetelmien vertailu toteutettiin lapsen näkökulmasta tärkeiden teemojen avulla. Aluksi tarkasteltiin lapsen olosuhteita eron aikana, jonka jälkeen tutkittiin lapsen kuulemista menettelyn aikana, sekä siihen liittyvistä edellytyksistä, toteutustavoista ja riskeistä. Lopuksi tutkittiin sitä, miten lapsen etu toteutuu menettelyissä.

Vertailun pohjalta follo-mallin voidaan todeta olevan monilta osin oikeudenkäyntiä parempi vaihtoehto lapsiasioissa. Lapsen olosuhteet prosessin aikana ovat follo-mallin avulla paremmat, koska menettelyn vapaaehtoisuuden vuoksi lojaliteettiristiriitaa ei synny. Lapsen olosuhteiden kannalta follo-mallin etuja ovat myös nopeus ja menettelyn joustavuus. Lisäksi follo-mallin avulla lapsen olosuhteiden prosessin jälkeen voidaan nähdä olevan valoisammat; sovittelu on tulevaisuussuuntautunutta ja lisäksi vanhempi-

en yhdessä tekemä sovintoratkaisu sitouttaa heitä sopimuksen noudattamiseen paremmin kuin oikeuden päätös.

Lapsen kuulemisen osalta oikeudenkäyntimenettelyssä ja follo-mallissa on paljon yhteneväisyyksiä, koska molemmissa menettelyissä lapsen kuulemisen taustalla ovat LHL:n antamat linjat. Tärkeintä molempien menettelyjen osalta on lapsen edun turvaaminen, joten esimerkiksi kuulemistilanne pyritään järjestämään lapselle mahdollisimman helpoksi. Lisäksi molemmat menettelyt painottavat kuulemisen olevan lapsen oikeus, ei velvollisuus. Menettelyillä on kuitenkin myös muutama eroavaisuus. Oikeudenkäynnissä tapahtuvalle lapsen kuulemiselle ei ole yleisohjeistusta, joten lapsen kuulemisessa voi esiintyä paljon vaihtelua kuulijasta riippuen. Suomen follo-mallia kehittämässä ollut työryhmä sen sijaan laati kaikille follo-sovittelussa mukana oleville työpaireille menettelyohjeet, joiden pohjalta lapsen kuuleminen tulee toteuttaa. Menettelyjen toinen eroavaisuus on lapsen kertomien asioiden välittäminen vanhemmille. Toisin kuin oikeudenkäyntimenettelyssä, follo-mallissa ainoastaan lapsen itse valitsemat asiat kerrotaan vanhemmille kuulemisen jälkeen. Oikeudenkäynnin osalta kaiken lapsen kertoman välittäminen vanhemmille voi tuottaa ongelmia lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen, kun taas follo-mallissa lapsen päätös olla kertomatta sovittelun kannalta olennaisia asioita voi hidastuttaa menettelyä.

Lapsen edun toteutumisen kannalta follo-mallin voidaan nähdä muutamasta ongelmastaan huolimatta olevan lapsiasiaoikeudenkäyntiä parempi vaihtoehto. Tärkeimpiä follo-mallin tuomia etuja lapsen kannalta ovat vanhempien yhdessä tekemä, juuri heidän perhettään palveleva sopimus, johon kumpikin vanhempi sitoutuu, sekä hyvien suhteiden säilyminen kumpaankin vanhempaan. Follo-mallissa lapsen etua myös tuodaan esiin oikeudenkäyntiä enemmän, kun käytössä on lapsiasioihin perehtynyt asiantuntija-avustaja.

6.2 Opinnäytetyöprosessin arviointi

Opinnäytetyöprosessi oli opettavainen ja palkitseva kokemus. Aihetta valitessani minulle oli tärkeää, että tuleva opinnäytetyöni käsittelisi asiaa jota itse pidän erityisen kiinnostavana. Perheoikeus – ja erityisesti lapsioikeus – osoittautui työn edetessä vielä kiinnostavammaksi aihepiiriksi kuin aloittaessani arvelin.

Haasteellisinta opinnäytetyöprosessissa oli aikataulutus, sillä työlle tuli löytää paljon keskeytyksetöntä aikaa muiden koulutöiden ohesta. Aiheen kiinnostavuuden takia onnistuin kuitenkin pitämään motivaation yllä ja sen myötä myös ottamaan työlle aikaa aina kun se oli mahdollista. Toinen haasteeni liittyi työn rajaamiseen. Prosessin alussa aiheeni vaikutti liian laajalta ja epämääräiseltä, mutta pohdiskelun ja opinnäytetyöohjajani avulla työlle löytyi selkeä punainen lanka, jonka avulla työtä oli helppo lähteä tekemään.

Yksi kiinnostavimmista ja opettavaisimmista asioista prosessin aikana oli lähdekirjallisuuden tutustuminen. Aloitin lähdekirjallisuuden tutustumisen ja hyvissä ajoin ennen työn aloittamista, ja tämän takia työhön oli helppoa valita sopivat lähteet. Monet lähteistäni olivat selkeästi ja kiinnostavasti kirjoitettuja, ja ne osaltaan lisäsivät kiinnostustani aiheeseen ja työn tekemiseen. Lähdekirjallisuuden valinnan kautta opin myös lähdekriittisyyttä, kun jouduin pohtimaan lähteiden luotettavuutta.

Opinnäytetyöprosessin myötä opin paljon suuren kokonaisuuden hallinnasta ja tieteellisen tekstin kirjoittamisesta, sekä tietenkin myös itse aiheesta. Lisäksi opin lähes huomaamattani ymmärtämään paremmin tuomioistuimen ja oikeusministeriön toimintaa. Yksi tärkeimmistä oppimistani asioista oli omien työskentelytapojeni ymmärtäminen, jonka koen olevan erittäin tärkeää tulevaisuutta ajatellen.

Lähteet

Aaltonen, A-K. 2012. Keskustelutilaisuus oikeusministeriössä 1.3.2012. Liitteenä Oikeusministeriön muistiossa lapsiystävällisen oikeudenkäynnin keskustelutilaisuudesta 1.3.2012. Luettavissa: http://www.hare.vn.fi/upload/Asiakirjat/16270/LIITE2A-K_Aaltonen.pdf. Luettu: 14.8.2014.

Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita Publishing Oy. Helsinki.

Aaltonen, A-K., Auvinen M. 2010. Lapsi vanhempien riidan puristuksessa. Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa. Lakimies 7-8/2010, s. 1149–1165.

Auvinen, M. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja nro 272. Helsinki.

Cullberg, J. 1973. Psykkinen trauma. Kriisiteoriasta ja kriisipsykoterapiasta. A-klinikkasäätiön julkaisu n:o 5. Helsinki.

Ervasti, K. 2012. Tuomioistuinsovittelu. Käytännön opas. Edita Publishing Oy. Helsinki.

Ervasti, K. 2011. Tuomioistuinsovittelu Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 256. Hakapaino Oy. Helsinki. Luettavissa: <http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/FdRuwETWJ/tuomioistuinsovittelu.pdf>. Luettu: 6.8.2014.

HE 114/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi 114/2004.

Karttunen, R. 2010. Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Luettavissa: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8201-4>. Luettu: 3.3.2014.

Kemppinen, S. (toim.) 2004. Oikeudenkäynnin käsikirja. Siviiliprosessit. WSOY Laki-tieto. Helsinki.

Koch, K. 2008. Evaluering av saksbehandlingsreglene for domstolene i barneloven - saker om foreldreansvar, fast bosted og samvær. Luettavissa: http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/rapporter_planer/rapporter/2008/evaluating-av-saksbehandlingsreglene-for.html?id=503721. Luettu: 25.2.2014.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 21.5.2011/394.

Nylund, A. 2010. Lapsi riidan kohteena – lapsen asemaa koskevien asioiden haasteita. Lakimies 7-8/2010, s. 1166–1182.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Oikeusministeriö 2010. Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja julkaisusarja 2010:61. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-466-995-5>. Luettu: 10.9.2014.

Oikeusministeriö 2014. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa tulee valtakunnalliseksi. Luettavissa: <http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2014/04/asiantuntija-avusteinenhuoltoriitojensovittelutuomioistuimessatuleevaltakunnalliseksi.html>. Luettu: 1.8.2014.

Oikeusministeriö 2013a. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja julkaisusarja 2013:43. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-321-4>. Luettu: 8.9.2014.

Oikeusministeriö 2013b. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva ko-
keilu kärjäoikeuksissa 1.1.2011 - 31.12.2013. Loppuraportti. Oikeusministeriön mietin-
töjä ja lausuntoja julkaisusarja 2013:25. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-292-7>. Luettu: 18.2.2014.

Salminen, K. 2013. Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu ja konflikti lapsesta.
Referee-artikkeli. Defensor Legis 5/2013. s. 840–854.

Sippo, J., Välimaa, A. 2003. Siviiliprosessin muutetut säännökset. Talentum Oyj. Hel-
sinki.

Suomen Asianajajaliitto 2013. Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet. SLY-Lehtipainot
Oy/Kirjapaino Uusimaa. Porvoo. Luettavissa:
http://www.asianajajaliitto.fi/files/1980/Hyva_asianajajatapa_fi_www.pdf. Luettu:
1.8.2014.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2014. Lapsen elatus ja huolto 2013. Tilastoraportti.
Luettavissa:
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116177/Tr10_14.pdf?sequence=3.
Luettu: 6.8.2014.

Tilastokeskus 2013. Kärjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut 2012. Luettavissa:
http://tilastokeskus.fi/til/koikrs/2012/koikrs_2012_2013-04-02_fi.pdf. Luettu:
20.2.2014.

Tilastokeskus 2014. Siviilisäädyn muutokset 2013. Luettavissa:
http://www.stat.fi/til/ssaaty/2013/ssaaty_2013_2014-04-17_fi.pdf. Luettu: 10.9.2014.

Valkama, E., Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat kärjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen
tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.

Väyrynen, K. 2008. Lapsen tuska huoltoriidassa. Elämää vanhempien välissä. Psykolo-
gian ammatillinen lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä. Luettavissa:

https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19004/URN_NBN_fi_jyu-200810235825.pdf?sequence=1. Luettu: 30.7.2014.

Liitteet

Liite 1. Lyhenteet

HE Hallituksen esitys

LHL laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

OK Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

TuomSovL Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011)

vp valtiopäivät